

معرفی مجموعه آثار هنری

علی اکبر علانی

جمع آوری مجموعه‌های هنری و آثار باستانی یکی از سرگرمی‌های مفید گروهی بشمار از مردمان با ذوق دیار غرب است. متأسفانه این سرگرمی دل‌انگیز در کشور ما چنانکه باید و شاید مورد توجه قرار نگرفته است و بهمین سبب هر ساله و شاید هر روز نقایس گرانبهائی از خزائن آثار هنری و باستانی کشور ما از راه‌های گوناگون و بهائی بسیار ناچیز دیار ما را ترك گفته از موزه‌ها و یا مجموعه‌های مخفی سرزمین‌های امریکا و اروپا سردر می‌آورد. مجله هنر و مردم برای ترویج گردآوری مجموعه‌های هنری و باستانی در بین هم‌میهنان و بمنظور تشویق هم‌وطنان باذوقی که هم خود را مصروف این امر داشته‌اند بر آن شده که صفحاتی را بشرح مجموعه‌های مجموعه‌داران ایرانی اختصاص دهد و بهمین جهت در شماره‌های گذشته برخی از اشیاء سفالی و فرغی موجود در مجموعه شخصی آقای مهندس فروغی معرفی گردید. مجموعه آقای مهندس فروغی یکی از غنی‌ترین مجموعه‌های شخصی کشور ما است و از سال‌ها بذل مال و وقت و توجه و دقت خاص ایشان حکایت میکند. در این مجموعه آثار و اشیاء مختلفی وجود دارد و ما در این شماره ضمن اشاره بگوشه‌ای از تاریخچه سفالگری در ایران شمارا با دسته دیگری از اشیاء سفالی موجود در این مجموعه آشنا خواهیم ساخت.

ظروف سفالی گرگان

از ته دل آفرین میخواند. همه این ظروف مربوط به سالهای ۶۱۰ الی ۶۱۸ هجری میباشند. حسن دیگر این ظروف غیر از زیبایی نقش و درخشندگی، داشتن تاریخ و اشعار بزبانهای فارسی و عربی است. در مورد سبک ساختن این ظروف باید گفت که سبک ساخت ظروف بدست آمده از گرگان با سبک ظروف کاشان اختلاف دارد و شاید علت این امر هم این بوده است که هنرمندان گرگانی مدتی در کاشان کار کرده‌اند و سپس بگرگان بازگشته‌اند و یا هنرمندان کاشانی بگرگان آمده و در آنجا سبک خود را با سبک سفالگران گرگانی بهم آمیخته‌اند و سبک جداگانه‌ای از خود بیادگار گذاشته‌اند. در بعضی جاها مطالبی که راجع بظروف گرگانی نوشته‌اند از سبک این ظروف بسبک گرگانی کاشانی اسم برده‌اند. ولی آنچه مسلم است ظروف زرین فام طلائی که از گرگان بدست آمده است با ظروفی که از کاشان و ری و ساوه بدست آمده هم از حیث نقش و رنگ و هم از حیث

فن سفالگری در ایران باستان جزء مهمترین رشته‌های صنایع مستظرفه ایرانیان قدیم بوده است و از آغاز تمدن تا امروز تغییرات و تحولات زیادی بخود دیده است. در روی ظروف سفالی مکشوفه اغلب تصاویر زیبا و اشعار پرتعز شعرا بچشم میخورند و هر يك بنحوی خاطره گذشته فرهنگ و تمدن ملتی را بازگو میکنند. در دوره اسلام نگهداری و بکاربردن ظروف سفالی جزو تجملات زندگی بشمار میرفته است و از همینرو در ساختن ظروف سفالی نهایت دقت و ذوق رعایت شده است. حتی بر آثار سفالی کشورهایی چون یونان و چین برتری فراوان داشته‌اند. در مورد بهترین نوع ظروف سفالی ایران میتوان از ظروف کاشان وری و منجمله گرگان نام برد. مزیتی که ظروف سفالی گرگان بر دیگر ظروف دارد دوام و جلالی بیشتر آن میباشد. تعدادی از این ظروف بقدری ظریف و عالی ساخته شده‌اند که بیننده پس از طی قرنهای متمادی بسازندگان آنها

۱

۲

۳

مواد اولیه و خمیر شباهتی زیاد دارد. اینک برای آشنائی بیشتر خوانندگان بذکر تاریخچه پیدایش سبک ظروف سفالی زرین فام در ایران میپردازیم.

در قرون وسطی ظروف سفالی چینی از طریق راه ابریشم از چین وارد ایران و از ایران بکشور روم که در آن موقع به بیزانس معروف بود صادر میشد. میزان این صادرات و استقبالی که مردم روم از این ظروف تجملی و خوش نقش و نگار نمودند صنعتگران سفالگر ایرانی را بفکر رقابت با چینی‌ها که در آن زمان بمرحله کمال این فن رسیده بودند انداخت.

در سالهای بین ۶۱۸ - ۹۰۶ میلادی که مصادف با پادشاهی سلسله تانگ‌ها در چین بود، در شهرهایی چون ری، استخر، نیشابور و شوش سفالگران ایرانی به تقلید ظروف لعابی طلائی پرداختند و کارگاههای بزرگ سفالسازی سبک چینی‌ها دایر نمودند که سبکهای مینائی و زرین فام این کارگاهها بسیار مشهور میباشد. ولی آنچه مسلم است ساختن ظروف سفالی با لعاب طلائی از آغاز قرن سوم در ایران متداول بوده و سبک این ظروف سبک گبری طلائی معروف بوده است. این سبک تا قرن چهارم دوام داشته و در اواخر قرن پنجم متوقف گردید و رقابت ایرانیان با چینی‌ها در قرن ششم باعث پیدایش سبک دیگری شد که بر مراتب عالی تر از سبک گبری طلائی میباشد

و از حیث استحکام و دوام و مواد اولیه نیز با ظروف گبری طلائی اختلاف فاحشی دارد. فرق عمده‌ای که این ظروف با ظروف گبری طلائی دارند داشتن جدار نازک و خمیر سفت و درخشنده است که برای تهیه خمیر این ظروف سنگ‌های خوش رنگ و سخت را سائیده و با خرده شیشه و گل (لوری یا رکانی) ممزوج میکردند. در اسپانیا نیز از سبک طلائی جدید استقبال نمودند و این سبک در آنجا بسبک «بزیلیج» معروف گردید ولی از طواهر امر چین برمیآید که اسپانیائی‌ها نتوانستند عمل این اقتباس را بخوبی بآخیر برسانند و ظروف اسپانیائی‌ها شکننده تر و ضخیم تر از ظروف طلائی ایران (کاشان و گرگان و ری) بوده و رنگ و جلای آن نیز تیره تر بوده است. «ابن بطوطه» در سفرنامه خود باین امر اشاره میکند و مینویسد: که ظروف ساخت اسپانیا پست تر از ظروف گرگانی و کاشانی و ری بوده است.

عصر ترقی ظروف طلائی گرگان و کاشان

خوارزمشاهیان از مشوقین بزرگ هنر و ادب بودند و خوش نویسان و نقاشان چیره دست ایرانی در دربار خوارزمشاهیان از حمایت پادشاهان و درباریان برخوردار بودند و پیوسته در بسط و ترقی هنر خود میکوشیدند. هنرمندان سفالگر ایرانی نیز کمابیش از حمایت این پادشاهان برخوردار بودند

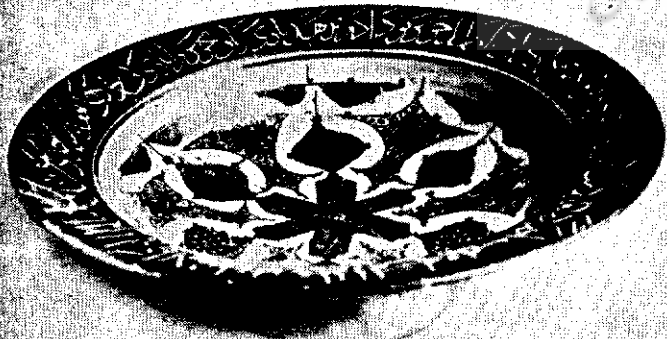
و در نقش‌های خود از اشعار جالب شعرا و نقش‌های عالی نقاشان و خط‌های خطاطان استفاده مینمودند و در ساختن ظروف خود نهایت ذوق را بکار میبردند و شاهکارهایی از خود بوجود میآوردند .

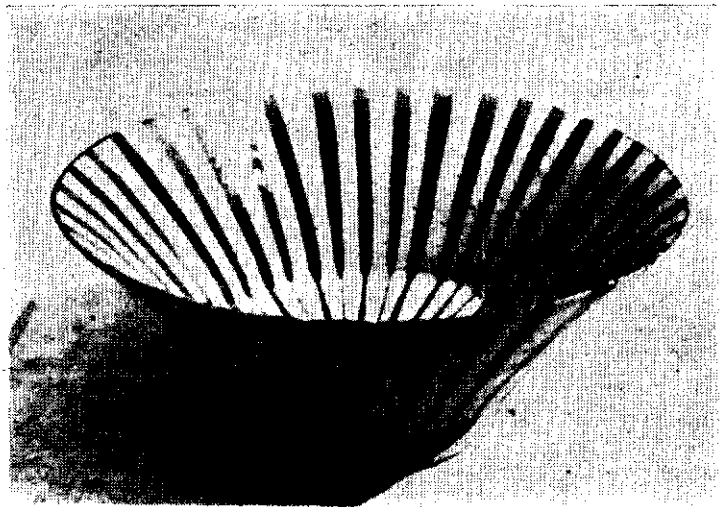
در زمانهای پیش فن سفالگری در ایران باستان بغضاره گری معروف بوده است و رساله‌ای نیز تحت همین عنوان تألیف ابوالقاسم عبدالله بن علی بن ابی‌طاہر در دست است که در آن طرز تهیه لعاب کاشی‌ها و ظروف مختلف بتفصیل نوشته شده است . کلمه غضاره یا قاشان (کاشان) بظروف سفالین نوع زرین‌فام اطلاق میشده است و شامل ظروف (اوانی) و کاشی (ازارخانه) میشده است . شهر کاشان و گرگان مهد این ظروف بوده است . از استادان سفالگر و کاشی‌ساز آن زمان میتوان محمدبن ابی‌منصور را که از

گروه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

علوم انسانی

۷

۸

۴ - ظرف سفید با خطوط برجسته و رنگ آبی که بوسیله چوب قالب گیری شده است . شکل ۴

۵ - شیرخوری دسته دار با بشقاب، بالاب طلائی و بسک کاشان، گرگان . تاریخدان (سنه ۶۱۸ و ۶۱۳) . بانقوش ظریف و بسیار عالی . شکل ۶ و ۵

۶ - ظرف سفید با نقوش خورشیدی ، بنفش رنگ . شکل ۷ .

۷ - ظرفی با زمینه سفید و نقش آبی پررنگ با دوخط متقاطع (آبی پررنگ) که ظرف را بچهار قسمت متساوی تقسیم نموده است . داخل این خطوط که نسبتاً پهن میباشند کنیبه ای بزبان عربی برنگ طلائی نوشته شده است در هر یک از چهار قسمت نقش یک زنبق دیده میشود . رنگ زنبق ها آبی پررنگ با خطوط طلائی ریز میباشد . شکل ۸

کاشیگران معروف گرگانی بوده است نام برد . دیگر از هنرمندان معروف سفالگر کاشی ساز اوائل قرن هفتم ابو زید محمد بن ابوزید نقاش ، معروف به بطه (کذا) است که در ساختن کاشیها و محرابهای اغلب مناطق متبرکه معروف شرکت داشته است و از جمله کارهایش بشقاب مجلس ملاقات خسرو و شیرین است . اینک برای آشنائی بیشتر خوانندگان محترم بشرح بعضی از ظروف گرگانی موجود در مجموعه آقای مهندس فروغی میپردازیم . سبک همه این ظروف گرگانی و گاهی کاشانی و رازی است .

۱ - تنگ فیروزه ای رنگ با گردن استوانه ای و پایه ، این ظروف بدون تاریخ میباشد . شکل ۱

۲ - ظرف فیروزه ای دسته دار با نقش برجسته . شکل ۲

۳ - تنگ فیروزه ای با نقش های سیاه که معروف بقلم مشکی است . دهانه ظرف کله مرغی است . شکل ۳